

ie

| _ | d | e | r | e | e | n | k | a | n | l | e | r | e | n | l | e | z | e | n |

Voor de inhoud van deze brochure zijn de volgende deskundigen geraadpleegd:

Dhr. prof. dr. C. Aarnoutse

Mw. drs. H. Biemond

Dhr. drs. T. Brouwer

Mw. dr. M.A. Eleveld

Mw. dr. A.A.M. Houtveen

Dhr. drs. H. Huizenga

Mw. drs. W. Jongejan

Dhr. drs. F. Kirkels

Fr. dr. C. Mommers

Mw. drs. A.H.E. Smits

Dhr. drs. R. Krom

Dhr. prof. dr. L.T.W. Verhoeven

Dhr. dr. C.G. Th. Vernooy

Mw. dr. J.J.C.M. Visser

Dhr. drs. T. van Wanroij

Mw. dr. H. Wentink

'Iedereen kan leren lezen' is een publicatie van de
Inspectie van het Onderwijs.

Uitgave	Inspectierapport 2006-27, september 2006
ISBN	90-8503-059-5
Postbus 51-nummer	22BR2006B027
Verkoopprijs	€ 2,50
Vormgeving	Blik Grafisch ontwerp, Utrecht
Drukwerk	Roto Smeets, Utrecht

Exemplaren van deze publicatie zijn telefonisch te bestellen bij
Postbus 51: via telefoonnummer 0800-805 of www.postbus51.nl

U vindt deze publicatie ook op www.onderwijsinspectie.nl

Voorwoord

Hierbij ontvangt u de brochure 'Iedereen kan leren lezen'.

De Inspectie van het Onderwijs bundelt in deze brochure suggesties van deskundigen op het gebied van leesonderwijs. De brochure bevat een overzicht van aandachtspunten voor het onderwijs in technisch lezen waarmee u het leesonderwijs kunt versterken.

De problemen met technisch lezen beginnen al vroeg. In het verslag over de Staat van het Onderwijs 2004/2005 constateerde de Inspectie van het Onderwijs dat tussen de 10 en 15 procent van de leerlingen aan het einde van groep 3 onvoldoende kan lezen. Deze kinderen hebben grote moeite om in groep 4 de taal- en leesmethode en methodes voor de zaakvakken te kunnen volgen. Van de leerlingen die de basisschool verlaten, blijkt een grote groep nog moeite te hebben met lezen. Vast staat dat de achtergrond van een leerling zoals sociaal milieu of thuistaal, bij technisch lezen maar een geringe rol speelt om succesvol te leren lezen.

De bevindingen van de inspectie waren voor de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aanleiding om, naast de al lopende activiteiten, extra in te zetten op de verbetering van technisch lezen. Zo zal de inspectie scholen die zwak presteren op het gebied van taalonderwijs, direct aanspreken. Waar nodig moeten scholen verbeterplannen opstellen waarmee leraren en leerlingen geholpen worden betere resultaten te halen op het vlak van technisch lezen. Er is veel kennis over effectief onderwijs in technisch lezen en scholen kunnen veel van elkaar leren. Als ondersteuning hiervoor stimuleert de minister kennisoverdracht door een nationaal netwerk van goedlopende leesvaardigheidsprojecten. Uiteindelijk moeten zoveel mogelijk kinderen aan het eind van de basisschool leesniveau AVI-9 beheersen.

Deze brochure levert een bijdrage aan de extra maatregelen om het taalonderwijs te verbeteren. Vrijwel alle kinderen kunnen leren lezen. De manier waarop het leesonderwijs wordt gegeven, speelt hier een cruciale rol in.

De Inspecteur-generaal van het Onderwijs,
mevrouw mr. drs. C. Kervezee

September 2006

g r o e p e e n

e n t w e e

Voor het onderwijs in geletterdheid in deze groepen
gelden de volgende aandachtspunten:

- Veel aandacht besteden aan geletterdheid, mondelinge taalvaardigheid en woordenschat
- Gerichte aandacht geven aan klanken en letters
- Aan het einde van groep 2 kennen kinderen al een aantal letters
- Leesproblemen zien aankomen en tijdig ingrijpen

Veel aandacht besteden aan geletterdheid, mondelinge taalvaardigheid en woordenschat

Het is goed om al aan het begin van de kleuterperiode veel aandacht te besteden aan geletterdheid, mondelinge taalvaardigheid en woordenschat. Door veel interactief voor te lezen in kleine groepen, door samen prentenboeken te bekijken en te lezen, een goede boekenhoek en thematafels in te richten, en door gesprekken in kleine kring te houden, kan de taalontwikkeling van kinderen gestimuleerd worden. Dit moet echter wel systematisch en doelgericht gebeuren.

Een ander punt daarbij is dat herhaling essentieel is. Jonge kinderen vinden herhaald voorlezen meestal erg leuk. Het heeft ook een positief effect op de taalontwikkeling. Het vergroot het verhaalbegrip en de interesse in boeken wordt bevorderd, waardoor kinderen ook graag zelf lezer willen worden. Bovendien is herhaald voorlezen gunstig voor de woordenschatontwikkeling.

Gericht aandacht geven aan klanken en letters

Leren lezen is geen natuurlijk proces en komt dus ook niet vanzelf op gang. Bijna alle kinderen hebben hier gerichte hulp bij nodig. In de kleutergroep kan de ontwikkeling van de geletterdheid van kinderen al worden gestimuleerd.

Bij het leren lezen spelen bepaalde fonologische vaardigheden een rol, zoals auditieve analyse en synthese en letterkennis. Uit onderzoek blijkt dat gerichte aandacht voor fonologische vaardigheden kinderen een voorsprong kan bieden bij het aanvankelijk lezen in groep 3. Juist auditieve analyse en synthese dragen het meest bij aan de ontwikkeling van de leesvaardigheid. Daarnaast blijkt dat de letterkennis een belangrijke voorspeller is voor het leessucces. Als aan deze vaardigheden in de kleutergroepen veel aandacht wordt besteed, kan dat gunstig zijn voor de leesstart van kinderen. Het betekent echter niet dat kinderen die deze vaardigheden nog niet beheersen een extra jaar in de kleutergroep nodig hebben. Bij een aantal kinderen ontwikkelen de fonologische vaardigheden zich juist verder tijdens het leren lezen. Zwakke fonologische vaardigheden hoeven niet altijd te leiden tot leesproblemen, maar de kans daarop is wel aanwezig.

Het is hoe dan ook van belang om in de kleutergroepen de fonologische vaardigheden van de kinderen te stimuleren. Hierbij zijn wel een paar vuistregels van belang:

- Voer met de leerlingen activiteiten uit waarin gesproken en geschreven taal, klanken en letters altijd tegelijkertijd aangeboden worden. Fonologische vaardigheden worden namelijk het beste gestimuleerd als kinderen naast de auditieve vorm (de klank) meteen de visuele vorm (het woord, de letter) leren kennen.
- Fonologische vaardigheden komen het beste tot ontwikkeling in speelse en betekenisvolle activiteiten in functionele contexten. Het gaat dan bijvoorbeeld om taalspelletjes bij liedjes, rijmpjes, verhalen voorlezen en allerlei woord- en klankspelletjes. U kunt ook binnen alledaagse lees- en schrijfactiviteiten werken aan de ontwikkeling van de fonologische vaardigheden. Een heel geschikte vorm is verder het werken met een ABC- of lettermuur. Dit is een muur waarop alle letters zijn afgebeeld met daarbij ruimte voor woorden, picto's en dergelijke. Er zijn allerlei oefeningen mogelijk met de ABC-muur (Zie: Margareth van Kleef en Marieke Tomesen; Werken aan taalbewustzijn)
- Voor taalzwakke kinderen die te weinig profiteren van het taalspel en de geletterde activiteiten in de klas, blijft extra instructie nodig. Deze instructie gebeurt bij voorkeur in kleine groepjes en vanuit een betekenisvolle context (naar aanleiding van een boek, versje of thema).
- Het is erg belangrijk dat het stimuleren van de fonologische ontwikkeling niet aan het toeval wordt overgelaten. Een goede planning is een 'must'. Aan de hand van bijvoorbeeld de tussendoelen geletterdheid van het Expertisecentrum Nederlands zou de school moeten registreren wanneer aan de verschillende tussendoelen expliciet aandacht wordt gegeven. Dit kan ook aangepakt worden door te werken met een goede methode.

Aan het einde van groep 2 kennen kinderen al een aantal letters

In Nederland kennen de kinderen aan het einde van groep 2 gemiddeld 10 letters. Het is goed als in de kleutergroepen aandacht wordt besteed aan letterkennis. Dit kan bijvoorbeeld door activiteiten te doen met letters van de naam van de kinderen in de klas of letters van hun

favoriete huisdier of knuffel. Voor kinderen die minder letters kennen dan hun klasgenootjes zijn gerichte activiteiten waarin zij hun letterkennis kunnen vergroten van essentieel belang. In de publicaties van het Expertisecentrum Nederlands is hier het nodige over te vinden. Daar zijn verschillende werkvormen te vinden die vrij eenvoudig in de groep kunnen worden toegepast, zoals het werken met een ABC- of lettermuur.

Leesproblemen zien aankomen en tijdig ingrijpen

Leesproblemen kondigen zich vaak al vroeg aan. Leraren in de kleutergroepen moeten dus al vanaf het begin letten op bepaalde signalen. Welke kinderen hebben moeite met rijmen, onthouden van versjes, onthouden van letters en het (snel) benoemen van reeksen (kleuren, getallen, plaatjes, namen, letters, etc.)? Met een goed signaleringsinstrument kunnen risicoleerlingen tijdig worden opgespoord. Een voorbeeld hiervan staat in het Protocol Leesproblemen en Dyslexie.

Vervolgens is het heel belangrijk om te handelen. Denk niet dat de kinderen 'er nog niet aan toe zijn' en kies niet te snel voor kleutertijdverlenging. Het is twijfelachtig of de ontwikkeling van kinderen daarmee is geholpen. Doe met het kind liever zo snel mogelijk extra oefeningen. Dit kan bijvoorbeeld door van de woorden die u opschrijft de letters te verklanken, memorie- en rijmspelletjes te doen, prentenboeken met begin- en eindrijm te gebruiken. Er zijn ook speciale computerprogramma's voor het oefenen van auditieve vaardigheden (klankbewustzijn) en klankletterkoppeling.

Hoe eerder hiaten in de ontwikkeling van geletterdheid worden opgespoord en verholpen, des te kleiner de kans dat een kind moeite met leren lezen krijgt. Een goed aanbod in de kleutergroepen heeft een sterk voorspellende waarde voor het leren lezen in de hogere groepen.

g r o e p   d r i e

Voor het lezen in groep 3 zijn de volgende aandachtspunten belangrijk:

- De methode voor aanvankelijk lezen helemaal uitwerken
- Tijdig signaleren en ingrijpen
- Zwakke lezers meer instructie- en oefentijd geven

De methode voor aanvankelijk lezen helemaal uitwerken

Zonder een goede methode voor aanvankelijk lezen kunnen leerlingen snel achter raken. Het is echter niet voldoende als met een goede methode gewerkt kan worden. Het is belangrijk om ervoor te kiezen om de methode helemaal te behandelen anders zouden kinderen toch nog een achterstand in hun leesontwikkeling kunnen krijgen. Ga er dus niet bij voorbaat al van uit om maar een deel van de methode door te werken. Om de methode volledig te kunnen behandelen moet er een planning zijn waarin voldoende tijd voor lezen in het rooster is opgenomen. Daarnaast is het van belang om kritisch te kijken naar de opdrachten die de kinderen in de methodes moeten maken. Niet alle opdrachten sluiten aan bij het beoogde doel en hebben iets met de ontwikkeling van het lezen te maken.

Tijdig signaleren en ingrijpen

Leerlingen moeten aan het einde van groep 3 minimaal AVI-niveau 2 beheersen. Dit is voor bijna iedere leerling haalbaar en is echt het minimale streefniveau. Als dit niveau niet bereikt wordt, verloopt de aansluiting met groep 4 niet goed en wordt de achterstand op het gebied van technisch lezen steeds groter. De leerlingen kunnen dan bijvoorbeeld niet goed werken met de taal- en leesmethode. Door gebruik te maken van de herfstsignalering voor groep 3 komt u zwakke lezers tijdig op het spoor (zie Protocol Leesproblemen en Dyslexie). Vervolgens is het ook belangrijk om na het signaleren van een leesprobleem meteen actie te ondernemen.

Zwakke lezers meer instructie- en oefentijd geven

Zwakke lezers hebben vooral meer tijd voor extra instructie en extra oefening nodig. Laat deze leerlingen niet in hun eigen tempo lezen, maar hou ze zo lang mogelijk bij de groep en geef ze daarnaast extra instructie en oefening.

Zwakke lezers hebben er geen baat bij als ze worden ingedeeld in een niveaugroep of als ze werken met individuele leerlijnen. De resultaten worden veel beter als ze de groepsinstructie volgen en daarnaast extra instructie en begeleide inoefening krijgen. Belangrijkste actiepoint is verlengde instructie en herhaalde oefening. Dit kan door na de instructie voor de gehele groep met de zwakke lezers de instructie in kleine stapjes te herhalen en met hen onder begeleiding de oefeningen te maken. Hierdoor krijgen de zwakke lezers meer instructie- en oefentijd. Ook pré-teaching kan heel goed werken. Het kan een positief effect op de motivatie van zwakke lezers hebben als er vooraf met hen wordt geoefend. Een goede oefenvorm is ook om kinderen dezelfde tekst vaker te laten herlezen.

g r o e p v i e r

t o t e n m e t

a c h t

Voor het lezen in groep 4 t/m 8 gelden de volgende aandachtspunten:

- Onderwijs in technisch lezen blijven geven
- Leestehnik, leesbegrip en leesplezier combineren
- Extra leestijd en instructie voor zwakke lezers bieden

Onderwijs in technisch lezen blijven geven

Na groep 3 blijft onderwijs in technisch lezen noodzakelijk in de vorm van instructie en lees oefeningen. In groep 3 leren de kinderen eenvoudige woorden lezen. Bovendien wordt er instructie gegeven om de woordherkenning te versnellen. Dit laatste is één van de belangrijkste doelen voor het leesonderwijs in groep 4, 5 en 6 t/m 8. Leerlingen leren bepaalde patronen (spellingpatronen en letterclusters) sneller te herkennen. Kortom: ze leren snel woorden te herkennen. Dit is noodzakelijk om de steeds moeilijker wordende teksten met begrip te kunnen lezen. Naast het gericht oefenen op woordniveau, is het van belang dat kinderen deze vaardigheid toepassen bij het lezen op zins- en tekstniveau. Het gebruik van een methode voor voortgezet technisch lezen (al dan niet geïntegreerd in of gekoppeld aan een methode voor begrijpend lezen en leesbevordering) kan heel goed werken. Niveaulezen blijkt bij technisch lezen geen geschikte werkvorm te zijn. Vooral zwakke lezers profiteren hier te weinig van.

De kinderen moeten naast instructie ook veel gelegenheid krijgen om te lezen. Dit lezen moet nadrukkelijk op het rooster staan, bijvoorbeeld als vrij lezen. Door veel gelegenheid te geven voor lezen kan de leesnelheid van kinderen zich blijven ontwikkelen.

De leesontwikkeling wordt extra gestimuleerd als lezen en schrijven (stellen) worden gecombineerd. Ter stimulering van directe woordherkenning is het ook zinvol om oefenwoorden op te schrijven. Door motorische inprenting kunnen kinderen nieuwe woorden gemakkelijker onthouden en spellen. Dit geldt zeker voor zwakke lezers.

Leestechniek, leesbegrip en leesplezier combineren

Naast de beheersing van de leestechniek is het ook belangrijk dat kinderen plezier beleven aan lezen. Om de leesmotivatie te bevorderen en vast te houden moet de school over een aantrekkelijk en ook breed boekenaanbod beschikken. Met 'breed' bedoelen we verschillende soorten boeken, zowel verhalende als informatieve. De boeken moeten aansluiten bij de leefwereld en interesses van de kinderen. Investeer dus in het leesplezier van de kinderen. Ook in deze groepen vinden kinderen voorlezen nog erg leuk. Daarnaast kan op verschillende andere ma-

nieren het leesplezier van de kinderen bevorderd worden: introduceer regelmatig boeken, werk met creatieve verwerkingsopdrachten, laat de inhoud van boeken dramatiseren, richt een boekenhoek in, laat kinderen elkaar voorlezen, hou gesprekjes over boeken, laat boeken beoordelen. Het is ook belangrijk om rekening te houden met de leesvoorkeuren van kinderen. De klassenbibliotheek zal daarom veel verschillende soorten boeken moeten bevatten. Daarnaast biedt ICT goede mogelijkheden om het plezier in het lezen te bevorderen. Er zijn nogal wat computerprogramma's beschikbaar.

Bij het lezen gaat het uiteindelijk om het begrijpen van de informatie. Daarom zal er naast het onderwijs in technisch lezen ook veel aandacht moeten zijn voor begrijpend lezen. Dit gebeurt gewoonlijk vaak in aparte lessen begrijpend lezen, maar ook bij de lessen leesteknik kan heel goed de inhoud van de teksten worden besproken. Of kinderen een tekst begrijpen hangt in belangrijke mate van hun woordenschat af. Dit is een belangrijk onderdeel van het taalonderwijs. Maar ook bij andere vakken speelt de vergroting van de woordenschat een rol. Bij gesprekken en bij het lezen van teksten kan aandacht aan woordenschatvergroting worden besteed.

Extra leestijd en instructie voor zwakke lezers bieden

Voor zwakke lezers is het van belang dat zij meer tijd krijgen dan de andere kinderen. Meer tijd voor instructie en oefening. Een keer per week een kwartiertje extra heeft niet zoveel zin, een intensieve aanpak is belangrijk, het liefst met dagelijkse instructie- en oefenmomenten van ongeveer 15 minuten (in totaal minimaal 1 uur per week) . Als leerlingen extra begeleiding krijgen van een remedial teacher buiten de klas, moet die aanpak uiteraard aansluiten bij de lessen in de klas.

a l g e m e e n

Voor het leesonderwijs in het algemeen gelden de volgende aandachtspunten:

- De leesontwikkeling op schoolniveau volgen
- Doelen vaststellen voor de leesprestaties van de verschillende groepen
- Leraren scholen zich verder op het gebied van leesdidactiek

De leesontwikkeling op schoolniveau volgen

Naast de leraar voor de klas, kunnen ook de directie, de intern begeleider of de taalcoördinator het nodige doen om het leesonderwijs te verbeteren. Lezen behoort een hoge prioriteit te hebben binnen de school. Dit betekent dat de school de resultaten van de kinderen en van de groepen goed moet volgen, gekoppeld aan de streefdoelen die voor technisch lezen zijn bepaald. De resultaten moeten vervolgens worden geanalyseerd, waarbij steeds de vraag moet worden gesteld of er verbeteringen van het leesonderwijs nodig zijn om goede leesresultaten te behalen.

Behalve het monitoren van de resultaten, moet de directie ook zicht hebben op wat er in de klassen gebeurt. Is er voldoende tijd ingeroosterd? Is er een jaarplanning voor de methode gemaakt? Wordt er goed met de methodes gewerkt? Gebeurt er wat er is afgesproken?

Een taalcoördinator kan een belangrijke rol spelen bij het analyseren van de resultaten en bij het aandragen van verbeteringsuggesties. Daarnaast kan hij leraren ondersteunen bijvoorbeeld bij het gebruik van methodes.

Doelen vaststellen voor de leesprestaties van de verschillende groepen

Er zijn concrete streefdoelen/streefniveaus per leerjaar nodig om de resultaten goed te kunnen beoordelen. De leraren moeten hoge verwachtingen hebben van de kinderen en ze zouden erop gericht moeten zijn om de streefniveaus te halen. (Eind groep 3 minimaal: AVI 2, eind groep 4: minimaal AVI 5, en eind groep 5/begin groep 6: AVI 8/9)

Leraren scholen zich verder op het gebied van leesdidactiek

De directie kan de professionalisering van de leraren bevorderen zodat de leraren goed op de hoogte zijn van de didactiek van het lezen. Keer op keer blijkt dat de manier waarop de leraar leesonderwijs geeft, van grote invloed is op de resultaten. De ene leraar bereikt met dezelfde groep kinderen beduidend meer, dan de andere. Om goed les te kunnen geven in leren lezen, is het nodig dat er kennis is over het leesproces en over de leesdidactiek.

Scholen kunnen leraren ook in de gelegenheid stellen om zich te ontwikkelen tot een taalcoördinator.

Meer weten of meer lezen?

Er zijn verschillende publicaties waarin u meer kunt lezen over het lees-
onderwijs. We geven een overzicht van een aantal recente publicaties:

Elsäcker, W. & L. Verhoeven (2001). *Interactief lezen en schrijven. Naar motiverend lees- en schrijfonderwijs in de midden- en bovenbouw van het basisonderwijs*. Nijmegen 2001: Expertisecentrum Nederlands.

Houtveen, T., E. Koekebacker, D. Mijs, & K. Vernooy. (2005). *Succesvolle aanpak van risicoleerlingen. Wat kan de school doen?* Antwerpen/ Apeldoorn: Garant Uitgevers nv..

Houtveen, T., D. Mijs, G. Peeters & T. Vlamings (2002). *Flexit: adaptief onderwijs door samenwerking*. Utrecht: ICO-ISOR Onderwijsresearch.

Kleef, M. van & M. Tomesen (2002). *Stimulerende lees- en schrijfactiviteiten in de onderbouw*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Kleef, M. van, M. Tomesen (2002). *Werken aan taalbewustzijn: prototype voor het stimuleren van fonologisch bewustzijn in betekenisvolle contexten*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Smits, A., T. Braams (2006). *Dyslectische kinderen leren lezen: individuele, groepsgewijze en klassikale werkvormen voor de behandeling van leesproblemen*. Amsterdam: Boom.

Verhoeven, L. & C. Aarnoutse, Blauw, A. de (1999). *Tussendoelen beginnende geletterdheid: een leerlijn voor groep 1 tot en met 3*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Verhoeven, L. & C. Aarnoutse (2003). *Tussendoelen gevorderde geletterdheid. Leerlijnen voor groep 4 tot en met 8*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Vernooy, K. (2004). *Alle kinderen vlot leren lezen. Alle kinderen vlot leren lezen, is elk kind vlot leren lezen. Wat daarvoor in groep 1-5 komt kijken*. Amersfoort: CPS.

Vernooy, K. (2005). *Elke leerling een competente lezer! Effectief omgaan met verschillen in het leesonderwijs. Wat werkt?* Amersfoort: CPS.

Wentink, H. & L. Verhoeven (2001). *Protocol leesproblemen en dyslexie*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Wentink, H. & L. Verhoeven (2004). *Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 5 - 8*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Wouters, E. & H. Wentink (2005). *Protocol leesproblemen en dyslexie voor het speciaal onderwijs*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Didactief jaargang 35, nummer 8, oktober 2005. Special over lezen.

Er zijn veel interessante sites over taal en lezen:

www.lezenenschrijven.nl

www.lezen.nl

www.taalunieversum.nl

www.taalsite.nl

www.taalonderwijs.nl

www.masterplandyslexie.nl

Op de site www.schoolvoorbeelden.nl van de Inspectie van het Onderwijs staan ook voorbeelden van scholen die op een goede manier met (leren) lezen bezig zijn. [bezig zijn](#).

n

|i|e|d|e|r|e|e|n| |k|a|n| |l|e|r|e|n| |l|e|z|e|_|